

Karel Eliáš

CIVILISTA VIKTOR KNAPP

Abstrakt: *Stat se u příležitosti 100. výročí narození V. Knappa (1913–1996), který zasáhl do různých právnických disciplín, zabývá jeho působením na poli občanského práva. Knapp zůstává v myslí široké právnícké veřejnosti především jako civilista. Autor má za to, že to je hlavně proto, že Knapp za svého života podstatně ovlivnil podobu učebnic občanského práva vydávaných v Československu a později v Česku od r. 1953 do r. 1995, ať již jako jejich hlavní redaktor, nebo významný spoluautor. Hlavní vědecké Knappovy práce (monografie) z oboru civilního práva – o vlastnictví, zániku obligací a systému občanského práva – vznikly v 50. letech XX. stol. Ty, a především Knappovo Vlastnictví v lidové demokracii (1953), představují ukázková díla marxistického přístupu k řešení právních otázek. Později se Knapp prioritně zabýval jinými oblastmi práva (informatikou, právní filosofií, komparatistikou a právní logikou), ale ani v pracích z těchto okruhů nezapřel, že je především civilistou. To je patrné i z Teorie práva, jeho poslední významné knihy (1995), která je ve skutečnosti výbornou teorií civilního práva a která si, na rozdíl od většiny prací předchozích, podle názoru autora uchová (spolu s některými drobnějšími texty) trvalý význam. Knapp významně ovlivnil i podobu psaného občanského práva. Podílel se na tvorbě občanského zákoníku z r. 1950. Byl rovněž spoluautorem rozsáhlé novely občanského zákoníku schválené v r. 1991, která si kladla za cíl přizpůsobit civilní právo potřebám demokratického státu.*

Autor se hlásí k tomu, že je Knappovým žákem, a uvádí, že měl ke Knappovi od r. 1988 blízký osobní vztah. Nepřehlíží ale, jak se Knapp zvláště v 50. a 70. letech podepsal na ideologizaci právní vědy. Za jeho trvalý přínos považuje Knappův stálý odpor proti dezintegraci občanského práva, důraz na institucionální výklad občanskoprávních institutů, respekt k zásadě historia magistra vitae. Připomínají se Knappova slova, že „co je v zákoně, nemusí být teoreticky nepochybné, a že ne všechno, co je napsáno v literatuře, musí být nutně pravda“. Knappovo dílo i jeho vědecká kariéra podle názoru autora potvrzují platnost teze, že právní věda přestane být vědou, stane-li se služkou politiky.

Klíčová slova: *Knapp, Viktor, občanské právo, marxismus, vlastnictví, odpovědnost, právnícká osoba*

MOTTO: *Je jisté, že budoucnost bude soudit názory i skutky přítomnosti; není v moci přítomnosti tento soud od sebe samé odvrátit.*

Viktor Knapp

1.

Ti, kteří Viktora Knappa pamatují a četli jeho četné práce, si ho na prvním místě spojují s naukou práva občanského. Ale pokud by se někdo z těch, komu by bylo dílo Viktora Knappa dosud neznámé, seznámil jen s tituly jeho knižních publikací vydaných po r. 1989 (z nichž byla bezmála polovina vydána posmrtně),¹ stěžl by nabytí dojmu, že autorem těchto děl je civilista *ex professo*. Pokud by se někdo zabýval jejich genezí, zjistil by brzy, že nejedna z těchto knih představuje *remake* starších děl² nebo – jako

¹ KNAPP, Viktor. *Základy srovnávací právní vědy*. Praha: Aleko, 1991; KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika*. Bratislava: Právnícká fakulta Univerzity Komenského, 1993; KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Plzeň: ZČU, 1994; KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995; KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996; KNAPP, Viktor. *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha: Prospektrum, 1998; KNAPP, Viktor – GERLOCH, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2000; KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002; KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.

² KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy*. Praha: Univerzita Karlova, 1972; KNAPP, Viktor. *Úvod do vědecké práce*.

v případech studie o nacistické právní filosofii nebo vědecké propedeutiky z r. 2003 – pouhé reprinty. A proto např. čteme názory, že se některá vydání ani neměla na knižních pultech vyskytnout³ a že jiná byla psána a myšlenkově ukotvena v dřívějších letech a v letech devadesátých pouze vyšla.⁴

A zaměřil-li by se někdo na názvy prvních Knappových knižních prací, jejichž tématem je problematika poválečných restitucí⁵ – jedinou výjimkou byl právě *Problém nacistické právní filosofie* z r. 1947 (posléze víc než po půlstoletí reprintovaný) – představu o významném civilistovi bychom si patrně také těžko utvořili. Knapp se konec konců habilitoval v r. 1948 na Vysoké škole politické a sociální⁶ v Praze v oboru správního práva.

Bližší studium i těchto Knappových děl však ukáže, že v nich se civilista nezapřel a vlastně se ani zapřít nemohl. Otevřeme-li např. komentář k restitučnímu zákonu č. 128/1946 Sb., nalézáme v něm rozsáhlé instrumentarium civilistického pojmosloví a jeho výklad spojený s průměty do speciální úpravy s interpretačními závěry k ní.⁷ Jakkoli se Knapp v této době jako významný úředník Osidlovacího úřadu věnoval především problematice restitucí, jeho zběhlost v soukromoprávních tématech je patrná nejen z dílčích výkladů v rámci větších prací, ale i z drobnějších studií.⁸ Ale již v těchto pracích se projevují dvě stránky Knappova právního uvažování. Přehlédnout nelze jeho sečtělou (cituje Ehrenzweiga, Klangův i Pfaffův a Hofmannův komentář, Krčmáře, Piska, Randu, Tilsche aj., ale také Aristotela a Platona) a znalost širokých základů civilistiky, jež ho vedou k přihlášení se k Tilschovu „klidnému konzervativismu“.⁹ Nelze si ale nepovšimnout ani Knappovy „mimořádné intelektuální obratnosti“,¹⁰ s níž autor dokáže např. slova zákona o promlčení nároku vyložit s odkazem na účel zákonného ustanovení tak, že jde o lhůtu prekluzivní.¹¹ Vydal se tedy, a nejen v tomto případě, Knapp cestou

Vědecká propedeutika. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981; KNAPP, Viktor – GERLOCH, Aleš. *Příručka ke studiu právní logiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1983; KNAPP, Viktor – Gerloch, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Ústav státní správy, 1985.

³ RACLAVSKÝ, Jiří v recenzi 3. vydání Knappovy a Gerlochovy *Logiky* v právním myšlení. Dostupné na http://profil.muni.cz/recenze/raclavsky_knapp.html [18. 8. 2013].

⁴ BOBEK, Michal tak píše o Knappových Velkých právních systémech. In: Bobek, Michal – Molek, Pavel – Šimíček, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 422.

⁵ KNAPP, Viktor – Hromada, Jiří. *O národní správě*. Praha: V. Linhart, 1945; KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš. *Vrácení majetku pozbytého za okupace. (Restituční zákon)*. Praha: V. Linhart, 1946; KNAPP, Viktor – Hromada, Jiří. *Národní správa a vrácení majetku z národní správy*. Praha: V. Linhart, 1946; KNAPP, Viktor – HELLER, Čestmír. *Rozprodej movitostí*. Praha: Tiskové oddělení Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, 1947; KNAPP, Viktor. *Příděl živnosti a rodinných domků*. Praha: V. Linhart, 1948; KNAPP, Viktor. *Nové předpisy o restituci*. Praha: V. Linhart, 1948; KNAPP, Viktor. *Osidlovací právo hmotné*. Praha: Orbis, 1949.

⁶ Vysoká škola politická a sociální byla zřízena (podle francouzského vzoru) dekretem prezidenta republiky č. 140/1945 Sb. Jejím rektorem byl až do r. 1948 František Rouček. Knapp si Roučka nevážil – „Roučkova gnoseologie, sama zmatená, jest způsobila vyvolatí zmatek v myslích posluchačů, kteří musejí memorovat nej-různější zbytečné řecko-latinské spřežky, do nichž se halí Roučkova gnoseologie, napojená ideologií veskrze buržoasní“ (KNAPP, Viktor. *Roučkova Summa theologiae. Právník*. LXXXVII, 1948, s. 233). Lapidárněji to Knapp vyjádřil v 90. letech v soukromé korespondenci s autorem tohoto textu slovy: „Rouček byl blázen a šarlatán“.

⁷ KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš, op. cit. v pozn. 5, např. k problematice majetku (s. 29), neplatnosti (s. 31 an.), majetkového přechodu (s. 72 an.), nároku (s. 76 an.), poctivosti a nepoctivosti nabytí a držby (s. 158 an.) aj.

⁸ Např. ve studiích O restituci obchodního podniku. *Právní praxe*. X, 1946, s. 178 an. nebo Smlouva o sousedské výpomoci. *Právník*. LXXXVI, 1947, s. 68 an.

⁹ KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš, op. cit. v pozn. 5, s. 77.

¹⁰ KRÝSTUFEK, Zdeněk. *Komunistické právo v Československu*. In: Bobek, Michal et al., op. cit. v pozn. 4, s. 950.

¹¹ KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš, op. cit. v pozn. 5, s. 203 an.

contra legem Bewegung?¹² Musíme odpovědět: jak kdy. Ve studii o restituci obchodního podniku se Knapp vymezuje proti Piskovu pojetí, že obchodním závodem je rovněž organizovaná entita (ocenitelná v penězích), se kterou je spojeno provozování obchodů, lhostejno, zda takové obchody pozitivní právo uznává, ignoruje či zakazuje, a sám podnik definuje jako „organizaci provozu, podporující výsledek obchodní činnosti pozitivním právem nezakázané“.¹³ Byl tedy Knapp nakonec přece jen právním formalistou? Jak kdy, mohli bychom odpovědět i na tuto otázku. Knapp byl ve svých juristických pracích a úvahách především pragmatik.

2.

Viktor Knapp napsal z oboru občanského práva tři objemné monografie: o vlastnictví, o zániku obligací a o předmětu a systému občanského práva.¹⁴ Celkový Knappův přístup k uchopení těchto témat je patrný z jeho předchozích prací.¹⁵

Jednou z nosných linií byla ideologie opřená o schémata marxismu-leninismu. V poznámkách k zemědělsko-družstevnímu právu neváhá postavit proti „neplodným formálně dogmatickým úvahám“ argument „co říká o Vzorových stanovách Klement Gottwald“.¹⁶ Podobně Knapp prohlásil Gottwaldův projev na IX. sjezdu KSČ – rozdílně od „romantické veteše“ – za hlavní zdroj poznání obsahu státního vlastnictví.¹⁷ Jinou práci Knapp otvírá oslavou „geniálních statí J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě“ a Stalinovým skvělým rozvinutím učení klasiků marxismu-leninismu „pro právní vědu a zejména pro právo občanské“.¹⁸ Komentovat to lze různě.¹⁹ Lapidárně slovy, že ten „inteligentní člověk (...) přece svým volovinám nemohl ani minivteřinu věřit“, jak píše Ota Ulč.²⁰ Akademicky snad povzdechnutím, kam až mohlo zmutovat *lebendiges Recht* volnoprávní nauky.

¹² Srov. SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR – Aleš Čeněk, 2011, s. 290.

¹³ O restituci obchodního podniku. Op. cit. v pozn. 8, s. 180.

¹⁴ KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952; KNAPP, Viktor. *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955; KNAPP, Viktor. *Předmět a systém československého socialistického práva občanského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

¹⁵ Např. KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v naší společnosti*. *Právník*. LXXXVIII, 1949, s. 299 an.; KNAPP, Viktor. *Právo veřejné a soukromé*. *Právník*. XCIX, 1950, s. 82 an.; KNAPP, Viktor. *Právní úprava vlastnických poměrů v novém občanském právu*. In: *O právu a jeho tvorbě*. Přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách. Praha: Orbis, 1951, s. 67 an.; KNAPP, Viktor. *Otázky státu, práva a proletářské revoluce ve druhém svazku spisů Klementa Gottwalda*. *Právník*. XC, 1951, s. 131 an.; KNAPP, Viktor. *Zákon stálého přibližování sovětskému příkladu – ukazatel cesty československých právníků*. *Právník*. XCII, 1953, s. 220 an.; KNAPP, Viktor. *Význam Stalinových statí „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“ pro právní vědu*. Praha: Orbis, 1953; KNAPP, Viktor. *K otázce systému smluv*. *Právník*. XCIV, 1955, s. 175 an.; KNAPP, Viktor. *Hlavní zásady československého socialistického občanského práva*. Praha: SNPL, 1958.

¹⁶ Některé poznámky k zemědělsko-družstevnímu právu. *Právník*. XCII, 1953, s. 320.

¹⁷ KNAPP, Viktor et al. *K otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, s. 15.

¹⁸ KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, s. 9.

¹⁹ Nevím – a asi nikdo neví – měl-li Knapp při psaní takových textů ještě na mysli svá vlastní slova, že „bylo třeba za každou cenu dojít k předem stanovené konkluzi, odpovídající oficiální ideologii“, která psal pár let předtím při kritice nacistického právního myšlení (KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 216), anebo zda se držel, podobně jako Jaroslav Šabata v téže době, myšlenky, že „nebojujeme za pravdu a mravnost, nýbrž proti buržoazii a za vítězství socialismu“, kterou zaznamenal UHDE, Milan. První lekce Milana Uhdeho z politiky. *Lidové noviny*. 26. 8. 2013, s. 10.

²⁰ ULČ, Ota. Pamatujete se na mě, pane profesore? www.otaulc.com/text/1760.htm [21. 8. 2013].

Jinou stránku Knappova přístupu vyčteme typicky z „politického úvodu“, jak jej sám nazval, k monografii Osidlovací právo hmotné. V textu najdeme četné partie, které nemůžeme klasifikovat jinak než jako ideologické floskule; autor jej však uzavírá slovy: „Zde jde nikoliv o dogmatický výklad právních norem, nýbrž o právní podstatu některých institutů (...). Tuto podstatu podle mého pevného přesvědčení nelze poznati izolovaným pozorováním normativním, které se uzavírá sedmerymi zámky před fakticitou a nad skutečným životem vyslovuje klatbu metanormativity, nýbrž pouze tak, že neustále přihlíží k vývoji celé společnosti. Hodláme-li tedy poznati právní podstatu jednotlivých institucí (...), musíme míti stále před očima jejich podstatu společenskou. A touto cestou půjdeme.“²¹ Tato linie Knappova právního nazírání, již můžeme označit za sociologickou, zněla v jeho pracích až do konce jeho života. V uvedeném textu autor sice necituje ani Ehrlichovy Základy²² ani pozoruhodnou Ofnerovu stať o sociálním charakteru všeobecného občanského zákoníku,²³ na něž autora tohoto textu po létech upozorňoval a půjčoval mu je, ba necituje ani Emila Svobodu, k němuž měl téměř tak blízko jako k svému učiteli Janu Krčmářovi,²⁴ vliv jejich pojetí je však nepřehlédnutelný.

V Knappově díle pozorujeme po dlouhá desetiletí prolínání obou přístupů. (Ve velkém počtu jeho prací vzniklých za politické vlády komunistické strany vidíme, jak ideologie deformuje nahlížení na společenskou podstatu. Patrné to je i z děl vydaných nedlouho před rokem 1989.²⁵)

První objemnou Knappovou prací vydanou po r. 1948 je jeho pětisetstránkové Vlastnictví v lidové demokracii,²⁶ pro které byl manifestním inspirativním vzorem Věnediktov.²⁷ Ve třidvaceti kapitolách autor postupně řeší obecné otázky vlastnictví (část první), problematiku buržoazního pojetí vlastnictví (část druhá) a v nejrozsáhlejší části třetí (s. 165–427) se věnuje právní úpravě vlastnictví v tehdejší Československu. Kniha, vydaná v poměrně vysokém nákladu 8400 exemplářů, „byla přijata s velkou slávou“.²⁸ Dnes ji již sotvakdo otevře. Přesto nelze pominout její vědecký význam. Nepochybně jde o první marxistickou vědeckou monografii v oboru pozitivního práva, která u nás vznikla. Knapp tak vytvořil kánon, který se stal vzorem a podle kterého vznikaly další práce. Mezi typické znaky děl tohoto typu náležely systematika v uspořádání látky, kde podstatné místo náleželo kritice „buržoazního“ pojetí analyzovaných právních institutů, formulace stanovisek zásadně souhlasných s výsledky sovětské právní vědy a rozvíjení tohoto vzoru,²⁹ masivní citace z děl klasiků marxismu-leninismu³⁰ a ideologické podání

²¹ Op. cit. v pozn. 5, s. 25.

²² EHRLICH, Eugen. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München u. Leipzig, 1913.

²³ OFNER, Julius. Der soziale Charakter des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches (ABGB). In: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. Erstes Teil*. Wien: Manz, 1911, s. 441 an.

²⁴ KNAPP, Viktor. Cesta Emila Svobody a Jana Krčmáře k pravdě. *Právník*. XC, 1951, s. 350 an.

²⁵ Např. KNAPP, Viktor et al. *Úloha socialistického práva a jeho zdokonalování při výstavbě rozvinutého socialismu*. Praha: Svoboda, 1987. Jde o knihu, která byla právem zapomenuta, a – jak vím z osobních kontaktů – i samotný Knapp pro ni neměl vlídná slova ani v době jejího vydání.

²⁶ Op. cit. v pozn. 18.

²⁷ VĚNEDIKTOV, Anatolij Vasiljevič. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha: Orbis, 1950.

²⁸ KNAPP, Viktor. *Proměny času*. Op. cit. v pozn. 1, s. 132.

²⁹ „Jde tu o spojenectví politické, hospodářské a v neposlední řadě – možno říci – ideologické. A nejde tu jen o spojenectví v politickém smyslu, jde tu o vztah přátelství a lásky osvobozeného k osvoboditeli, žáka k učiteli, mladého a méně zkušeného soudruha k soudruhu staršímu a zkušenému.“ KNAPP, Viktor, op. cit. v pozn. 18, s. 179.

látky v míře vymykající se z tradic dosavadní vědecké juristické práce.³¹ Přesto, porovnáme-li Knappovo Vlastnictví s jinými díly té doby, která u nás vznikla, převyšuje je v mnohém, a často nejen o jednu třídu. Poukázat lze např. na literární zázemí Knappovy práce (s. 455–461) nebo na Knappův výklad o vyvlastnění (s. 243 an.) nebo o dogmatu o titulu a modu *adquirendi dominii* (s. 398 an.).

Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku³² je dílo pojaté po ideologické stránce strážlivěji, jakkoli i ono obsahuje politický úvod. Ten však pro dnešního čtenáře vyznívá spíše jako povinná úlitba dobové literární usanci; celkovým rázem kniha vyznívá jako uměřené právnícké dílo. Jistěže tu rovněž čteme poznámky o „zvětšelé rekvizitě reálných kontraktů buržoazního práva“ (s. 44) nebo o „nepřátelském charakteru i vědecké sterilitě buržoazní vědy“ (s. 266) a podobnou dobovou literární koloraturu. Hlavní obsah díla však vyznívá jako korektní rozbor platné úpravy. Jeho význam je dán i tím, že – rozdílně od Vlastnictví, kde můžeme Knappovo dílo srovnávat s předchozími monografiemi Antonína Randy a Jaromíra Sedláčka – náleží Knappovi ve zdejší literatuře v monotematickém zpracování zániku závazku prvenství.³³ Autor důkladně zkoumá *sedes materiae*, a to nejen v úpravě samotného občanského zákoníku z r. 1950, analyzuje judikatorní závěry a komparuje s relevantní látkou, byť ji v logice doby představovaly zejména všeobecný zákoník občanský a občanský zákoník RSFSR. Dílo se vyznačuje značným teoretickým nadhledem a argumentačně umným řešením složitých právních otázek, např. ohledně existence nebo neexistence soluční smlouvy (s. 43 an.), možnosti započtení dospělé pohledávky proti nedospělé (s. 228) nebo otázky splynutí závazku při solidárním spoluvěřitelství (s. 259 an.). Proto také zcela nezapadlo a citováno je dodnes.

Třetí Knappova velká práce z 50. let XX. století je Předmět a systém československého socialistického práva občanského.³⁴ S masivním literárním zázemím, kde *gros sice* představovala ruská literatura sovětské éry a dobové publikační výstupy z Československa a NDR, ale kde mezi literárními zdroji najdeme i Ehrlicha, Gényho, Hecka, Iheringa, Radbrucha nebo Zeillera, a také Hegela, Kanta, Platona aj., vystavěl Knapp *chef-d'oeuvre* zdejší marxistické civilistiky. Logickým důsledkem jsou šířavé odsudky Kallaba, Weyra, Kubeše, Tomsy a dalších.³⁵ (Na některé z nich časem názor změnil, na jiné nikoli.) Dnes

³⁰ Knapp jich (op. cit. v pozn. 18), s. 455 an. cituje 18. Stalin ovšem brzy přestal být klasikem, stejně jako Vyšinskij (srov. op. cit. v pozn. 18, s. 458) přestal být brzy významným představitelem sovětské právní vědy.

³¹ Např. Knappovy výklady o nabytí vlastnického práva znárodněním nebo konfiskací (op. cit. v pozn. 18, s. 184 an., 398) se v první partii, která je tirádou na Gottwaldovo umění, s nímž se vypořádal s intrikami buržoazie a Beneše (l.c., s. 186) pojetím i slovníkem („zakuklení reakcionáři“, „fabrikanti“, „boj na život a smrt“, „pletichy“, „dělnická třída vedená svou stranou nečekala s rukama složenýma v klín“) zcela míjejí s představou o *právním* rozboru zkoumané problematiky.

³² Op. cit. v pozn. 14.

³³ V návaznosti na toto dílo napsal KANDA, Antonín. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha: Academia, 1966 a *Nesplnění závazku a jeho právní následky*. Praha: Academia, 1970. Kandovi slouží ke cti, že při rozboru právních otázek systematicky pomíjel klasiky marxismu-leninismu a vyhýbal se této dobové usanci (ostatně i ve všech svých dílech).

³⁴ Op. cit. v pozn. 14.

³⁵ Sarkastické známkování autorů Knappovi nemilých bylo dlouho typickým projevem jeho literárního vyjadřování. Ihering je „don Quijot útočící na větrné mlýny“, Ehrenzweig „tančí na provaze“, Dnistrjanskij je „nenávislým nepřítelem Sovětského svazu“ (op. cit. v pozn. 18, s. 133, 134, 137); Carbonnier věrně slouží třídním zájmům „ohromeného měšťáka“ a Carbonnierovo dílo „je typickým produktem dekadence a někdy až nihilismu buržoazního právního myšlení“ (KNAPP, Viktor. *Kritika antimarxismu západoevropské právní sociologie*. *Právník*. CXIII, 1974, s. 375).

dílo odradí čtenáře již názvem a nejen z toho důvodu časem vešel i jeho obsah v zapomnění, jakkoli mu Plank předpovídal opačný osud.³⁶ Knappův pečlivě vyargumentovaný návrh systematiky socialistického občanského zákoníku (s. 289–290) nebyl při kodifikaci z r. 1964 přijat, a ujalo-li se při změně zdejšího zákonodárství v 60. letech XX. století něco, pak pohříchu Knappův závěr, že „v systému československého práva občanského nemají práva věcná místa“ (s. 256).³⁷ A nebylo-li něco akceptováno, pak – rovněž pohříchu – trvalý Knappův odpor ke kodifikaci zvláštního hospodářského práva.³⁸ Po celou svoji vědeckou kariéru se Knapp stavěl proti dezintegraci a dekodifikaci občanského práva a po dlouhá desetiletí zůstával v tomto úsilí osamocen.

Z čtených děl, jež Viktor Knapp napsal v 50. letech minulého století, většina slouží již jen jako dokument změn přístupů k právu vyvolaných politickým převratem v r. 1948 a úsilím o marxistickou převýchovu právníků. Z této kategorie se podle mého názoru výrazně vymyká Knappova studie nazvaná Úvahy o odpovědnosti v občanském právu.³⁹ Stanovisko k otázce, zda se odpovídá za splnění odpovědnosti nebo za její nesplnění, formuloval slovy, že „ten, kdo má povinnost, odpovídá jak za její splnění, tak za její nesplnění. Za její splnění odpovídá v tom smyslu, že od vzniku povinnosti mu právo hrozí sankcí pro případ, že by ji nesplnil, a za její nesplnění odpovídá v tom smyslu, že při nesplnění ho sankce postihne v důsledku jeho odpovědnosti. V tom je podle našeho názoru podstata občanskoprávní odpovědnosti, jakožto jednoho z projevů odpovědnosti sociální a morální, která je ovšem pojmem podstatně širším.“⁴⁰ Tím se Knapp přiklonil ke koncepci aktivní odpovědnosti a dovodil, že odpovědnost je „hrozba sankcí za porušení povinnosti, která vzniká (zpravidla) zároveň se vznikem povinnosti a odpověden je tudíž ten, komu sankce za porušení povinnosti hrozí“.⁴¹ S tímto názorem zůstal Knapp dlouho v menšině a jeho pojetí bylo z různých pozic odmítáno. Přesto jde o stanovisko, u něhož setrval. Knappovo pojetí bylo kritizováno z nejedné strany. Nejznáměji v práci M. Knappové,⁴² jejíž koncept právní odpovědnosti nakonec ve zdejší doktríně převládl. Autorka již na sklonku 60. let XX. stol. neopomněla zdůraznit, že „názor V. Knappa zůstal v literatuře osamocen“.⁴³ Nezůstalo to tak natrvalo. Půlstoletí po Knappových úvahách píše Hurdík doporučení „zakomponovat princip aktivní odpovědnosti do rámce soukromoprávní regulace jako její imanentní součásti“ s odkazem na „nastupující realitu vysoce

³⁶ PLANK, Karol. Viktor Knapp: Předmět a systém socialistického práva občanského. *Právník*. XCIX, 1960, s. 674 an.

³⁷ Původní redakce občanského zákoníku (zák. č. 40/1964 Sb.) neznala kategorii věcných práv; druhá část zákoníku upravila jen vlastnictví. Tím se však věcněprávní povaha některých institutů neztratila, ať již šlo o omezení převodu nemovitosti, osobní užívání pozemku, věcná břemena nebo zástavní právo. Tyto instituty byly v zákoníku porůznu rozptýleny.

³⁸ Proti konstrukci hospodářského práva se Knapp vymezoval opakovaně (již v Problému nacistické právní filosofie a ve Vlastnictví a vlastně při každé příležitosti; srov. např. KNAPP, Viktor. Poznámky k otázce hospodářského práva. *Právník*. XCVI, 1957, s. 558 an.; naposledy snad v Úvahách nad připravovanou novelizací občanského zákoníku. *Právo a zákonost*. XXXIX, 1990, s. 3).

³⁹ KNAPP, Viktor. Úvahy o odpovědnosti v občanském právu. *Stát a právo*. I, 1956, s. 66 an.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 75.

⁴¹ *Ibidem*, s. 74.

⁴² KNAPPOVÁ, Marta. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. Praha: Academia, 1968, zejm. s. 172 an. (Obdobně již dříve, jak autorka na uvedeném místě sama upozorňuje; srov. DOLÁKOVÁ, Marta. Odpovědnost za porušení povinnosti z hospodářských smluv. *Právník*. XCVI, 1957, s. 205 an., zejm. s. 210–211.)

⁴³ Citované dílo, s. 172.

integrovaného a organizovaného světa“.⁴⁴ Nejen v důsledku Hurdíkovy kritiky pracovní verze nového občanského zákoníku,⁴⁵ která se sice již od počátku přikláníla ke Knappovu pojetí, ale vykazovala některé nedůslednosti,⁴⁶ došlo k úpravám textu zákonné osnovy, jak je nejviditelněji patrné z konstituce pojmu rodičovské odpovědnosti.⁴⁷

Domácí občanskoprávní nauku i praxi významně ovlivnily postupně vydávané učebnice občanského práva (poprvé v r. 1953), na jejichž vzniku a podobě se Knapp významně podílel. O nich bude pojednáno zvlášť.

Padesátá léta minulého století představovala období, kdy Knapp vytvořil četná díla z oboru občanského práva. Drtivá většina z nich v dnešní době zapadla. Platí to i o většině kratších prací.⁴⁸ Čtou je, pokud vůbec, snad jen někteří akademici. Zatímco např. Randovy nebo Sedláčkovy práce o vlastnickém právu promlouvají i k dnešku přes četná desetiletí a představují stavební kameny mostu spojujícího nejen kontinuálně současné právo s tradičním pojetím, ale i s koncepcemi zavedenými ve většině kulturních států, Knappovo Vlastnictví v lidové demokracii se dnešní době jeví spíš jako bludný kámen v řečišti času. Tím není řešeno, že by díla právní vědy tvořená u nás podle paradigmat marxismu a marxismu-leninismu, a nejen díla Knappova, měla skončit ve stoupě. Čekají na solidní vědeckou analýzu, již se jistě s pozdějším časovým odstupem dočkají. Nelze pominout, že marxismus významně poznamenal právní myšlení minulého století, ovládl je nejen ve značné části Evropy a společně s normativismem (normativní školou právní) představoval nejvýznamnější juristickou školu spojenou s XX. stoletím. To platí i pro české poměry.⁴⁹

3.

Necelé třicetiletí 1960–1989 představuje období, kdy civilistická literární práce nepředstavovala v Knappově díle jeho hlavní zaměření. Dominantní Knappův vědecký zájem směřoval jinam a promítl se do publikací orientovaných mimo rámec občanského práva hmotného.⁵⁰ Jim se budou nepochybně věnovat v tomto čísle časopisu jiní autoři. Ale ani v těchto dílech se autor jako civilista nezapřel. Ve filosofických problémech věnuje pozornost jak konkrétním ustanovením občanského zákoníku a otázkám s nimi spojeným, např. ustanovení o opuštěných a skrytých věcech neznámého vlastníka

⁴⁴ HURDÍK, Jan. *Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 97–99.

⁴⁵ Op. cit. v pozn. 44, s. 96.

⁴⁶ Návrh občanského zákoníku (Část první až čtvrtá). Návrh pracovní komise. Hlavní zpracovatelé: prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš – Doc. JUDr. Michaela Zuklínová, CSc. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 2007.

⁴⁷ Srov. důvodovou zprávu k § 851 až 854 zák. č. 89/2012 Sb. (n.o.z.).

⁴⁸ Např. KNAPP, Viktor. Jméno manželů a dětí. *Právník*. LXXXIX, 1950, s. 177 an. nebo KNAPP, Viktor. Jakost předmětu splnění. *Právník*. XCIV, 1955, s. 82 an.

⁴⁹ K marxismu se u nás někteří autoři vyhraněně hlásili již před druhou světovou válkou. Typickými příklady mohou být HRDINA, Josef. *Stát, právo, třída*. Praha: Var, 1923 nebo KRAUS, František. *Sociální funkce práva. Socialistický rozbor*. Praha: Knihy Pospolitosí, 1934.

⁵⁰ Např. KNAPP, Viktor. *O využití kybernetických metod v právu*. Praha: NČSAV, 1963; KNAPP, Viktor. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha: Academia, 1967; KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy*. Praha: Univerzita Karlova, 1972; KNAPP, Viktor et al. *Teoretické problémy tvorby československého práva*. Praha: Academia, 1983; KNAPP, Viktor – Gerloch, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Ústav státní správy, 1985; KNAPP, Viktor. *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988.

(s. 64), celkem záhadnému § 129 o. z. z r. 1964 v jeho původní redakci, kde se stanovilo, že „v osobním vlastnictví může být jen jeden rodinný domek“ (s. 66), nebo ustanovení o povinnosti vlastníka strpět užití jeho věci i bez jeho souhlasu (s. 75 an.), tak i obecným otázkám, např. jak přistupovat k vyhodnocení, co je v občanském zákoníku *ius cogens* (s. 248 an.). V objemné stati o právním pojmosloví⁵¹ poukazuje na legální definici věci v občanskoprávním zákonodárství (s. 22 an.) nebo na pojem příbuzenství ve smyslu § 117 o. z. a § 63 zákona o rodině. Stejně tak se ve skriptech představujících základ jeho pozdějších komparatistických studií věnuje otázce univerzality pojmu »právo občanské«⁵² atd.

Striktně civilistické Knapovy práce z této doby představují rozsahem menší studie publikované časopisecky. Jakkoli stojí na počátku tohoto období Knappův výklad o vlastnictví ve Zprávách advokacie,⁵³ nejvýrazněji se Knapp autorsky projevovat na stránkách tohoto časopisu, jehož obsah a úroveň ovlivňoval přes půlstoletí.⁵⁴ Z oboru občanského práva zde publikoval stati zaměřené obecně,⁵⁵ z nichž si trvalý význam zachovala studie, o níž její autor sám po letech s povzdechnutím a neprávem napsal, že byla zapomenuta,⁵⁶ totiž stať o soudcovské tvorbě práva.⁵⁷ Jde o téma, jímž se Knapp zabýval opakovaně a vracel se k němu.⁵⁸ Podstatný civilistický obsah má i studie o velkých právních systémech, kde Knapp věnuje značnou pozornost i občanskoprávnímu zákonodárství.⁵⁹ Do této kategorie patří i stať o občanském zákoníku bývalé NDR.⁶⁰ Většina těchto pojednání zapadla a podržela si význam především historický. To platí i o některých statích zaměřených úzce monotematicky.⁶¹ Podíváme-li se, co je z Knappových civilistických prací dnes citováno, není toho moc, jakkoli je to v některých případech snad až nespravedlivé. Pozoruhodná je např. kritická stať k novele občanského zákoníku č. 131/1982 Sb.,⁶² v níž lze najít krátké věcné odpovědi na pár otázek, s nimiž se praxe potýká dodnes. Nicméně, i když se současný čtenář vykazující pochopení pro dobový kolorit proklestí úvodními panegyriky na revoluční změny a cílevědomou politiku KSČ lámající odpor dožívajících buržoazních sil (s. 717), nad Engelsovým Feuerbachem (s. 719) to už asi vzdá. Nejživotnější civilistické stati publikoval Knapp paradoxně mimo Právnicka a i mimo rámec svých dominantních témat. Jsou to dvě pozoruhodná pojednání z oboru práva dědického,

⁵¹ Právní pojmy a právní terminologie. *Bulletin ústavu státní správy*. 1978, č. 4.

⁵² KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy*, op. cit. v pozn. 48, s. 14.

⁵³ KNAPP, Viktor. O osobním a soukromém vlastnictví. *Zprávy advokacie*, červenec–srpen 1960, s. 398 an. Jde o Knappův projev na semináři Ústředí advokátních poraden v Praze, jehož hlavním poselstvím je nutnost třídní interpretace pojmů.

⁵⁴ Srov. ELIÁŠ, Karel. Odraz peripetií české civilistiky v dějinách Právnicka. In: Masopust, Zdeněk (ed.). *Právo a stát na stránkách Právnicka*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 249 an.

⁵⁵ Např. KNAPP, Viktor. Některé otázky ochrany práv v občanském zákoníku. *Právník*. CIV, 1965, s. 227 an.; KNAPP, Viktor. Cesty občanského práva. *Právník*. CXXVI, 1987, s. 863 an.

⁵⁶ KNAPP, Viktor. O příklepu a také o právní filozofii. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 230.

⁵⁷ KNAPP, Viktor. Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. *Právník*. CVIII, 1969, s. 307 an.

⁵⁸ KNAPP, Viktor. Přínos střeoevropského soudnictví evropské právní kultuře. *Právník*. CXXXII, 1993, s. 725 an.

⁵⁹ KNAPP, Viktor. Velké právní systémy. *Právník*. CX, 1971, s. 696 an.

⁶⁰ KNAPP, Viktor. Nový občanský zákoník Německé demokratické republiky. *Právník*. CXVI, 1977, s. 1117 an.

⁶¹ Např. KNAPP, Viktor. Některé otázky socialistického autorského práva v novém autorském zákonu. *Právník*. CIV, 1965, s. 707 an.; KNAPP, Viktor. Marxův pojem vlastnictví a současné teoretické problémy státního socialistického vlastnictví. *Právník*. CIX, 1970, s. 750 an.

⁶² KNAPP, Viktor – PAULY, Jan. Zamyšlení nad novelou občanského zákoníku. *Právník*. CXXII, 1983, s. 717 an.

kteřá našla na počátku 80. let své místo na stránkách resortního časopisu českého ministerstva spravedlnosti,⁶³ z nichž zejména stať o negativní závěti je citována dodnes.

Od druhé poloviny 70. let se Knapp vrátil k žánru, jemuž se sporadicky věnoval na počátku svého psaní – k recenzím. Napsal jich mnoho a vedle těch, jež v právnických časopisech psali Štefan Luby nebo Jaromír Kincl, představuje většina z nich zpracováním i formou vzor, jak recenze psát.⁶⁴ Knappových recenzí najdeme v Právniku desítky (např. v ročníku CXX jich uveřejnil sedm, v ročníku CXXIII šest, v následujícím rovněž šest, v ročníku CXXXI sedm atd.) a ani v nich se civilista nezapře. Patrné je to např. v recenzi na prototyp normalizační monografické produkce,⁶⁵ kde se Knapp na úzkém prostoru (s. 625–626) zabývá pojmem právnícké osoby.

Nejeden z dnešních publikujících kolegů – a nejen těch, kdo píšou o právu občanském – by mohl a hlavně měl vést v patrnosti Knappovu výtku, že je vědecké práci k újmě „přehnaný respekt, jakýsi »metus reverentialis«, ve vztahu k tomu, co o dané problematice praví zákon a co o ní bylo dosud napsáno v literatuře. Autorce by bylo bývalo k užítku,“ píše recenzent, „kdyby si byla uvědomila, že to, co je v zákoně, nemusí být teoreticky nepochybné, a že ne všechno, co je napsáno v literatuře, musí být pravda“.⁶⁶

4.

Po r. 1989 se Knapp k občanskému právu naplno vrátil. Nebylo snad právníckého časopisu, do něhož by nepřispěl.

V Právniku začal obhajobou svobody člověka ve stati *Co je dovoleno a co je zakázáno*⁶⁷ a v dobovém kontextu ani tak nevadilo, že jde o *remake* jedné z významných partií jeho filosofických problémů socialistického práva.⁶⁸ U obecného pohledu zůstal i ve stati o vzájemném poměru člověka a občana a o vztahu jich obou k právu⁶⁹ i v dalších pojednáních.⁷⁰ Monotematicky se věnoval státnímu vlastnictví⁷¹ a v pozoruhodném textu také pojmu právnícké osoby.⁷² Stanovisko, že „pojmem právnícké osoby je pojem *per definitio-*

⁶³ KNAPP, Viktor. O vydědění a o tzv. negativní závěti. *Socialistická zákonost*. XXXI, s. 326 an.; KNAPP, Viktor. O dědických titulech podle československého práva a o povinném dílu. *Socialistická zákonost*. XXXII, 1984, s. 271 an.

⁶⁴ Také v rámci této Knappovy literární produkce najdeme výjimky potvrzující pravidlo. Některé Knappovy texty tohoto druhu jsou zúženy spíš na anotace (např. KNAPP, Viktor. Užitečná práce o státu a právu v Mosambiku. *Právník*. CXXXV, 1986, s. 954), na jiných je patrná publikační diplomacie nebo svého druhu vlídné poděkování za věnovaný výtisk.

⁶⁵ KNAPP, Viktor. Karel Čapek: Právní postavení socialistických podniků. *Právník*. CXVI, 1977, s. 622 an. Čapkova monografie je úctyhodná rozsahem i citačním aparátem. Dnešku neřekne nic prakticky použitelného. Jejím hlavním cílem bylo vypořádat se s revizionistickými teoriemi, které přineslo dílčí politické uvolnění druhé poloviny 60. let.

⁶⁶ KNAPP, Viktor. V. Korecká: Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. *Právník*. CXXXIV, s. 88.

⁶⁷ KNAPP, Viktor. Co je dovoleno a co je zakázáno. *Právník*. CXXXIX, 1990, s. 23 an.

⁶⁸ KNAPP, Viktor. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha: Academia, 1967, s. 248 an.

⁶⁹ KNAPP, Viktor. Člověk, občan a právo. *Právník*. CXXXI, 1992, s. 1 an.

⁷⁰ Např. KNAPP, Viktor. Přínos střeoevropského soudnictví evropské právní kultuře. *Právník*. CXXXII, 1993, s. 725 an.; KNAPP, Viktor. Každý je způsobilý mít práva (Je každý k tomu způsobilý?). *Právník*. CXXXIII, 1994, s. 97 an. nebo KNAPP, Viktor. O právu kogentním a dispozitivním (a také o právu heteronomním a autonomním). *Právník*. CXXXIV, 1995, s. 1 an.

⁷¹ KNAPP, Viktor. Poslední dějství národního majetku. *Právník*. CXXXII, 1993, s. 453 an.

⁷² KNAPP, Viktor. O právnických osobách. *Právník*. CXXXIV, s. 980 an.

nem majetkoprávní“ (s. 1001), podstatně ovlivnilo přístup k témuž při tvorbě osnovy nového občanského zákoníku a odmítnutí antropologizace právnických osob.⁷³ Přejít nelze ani hold, který Knapp složil Antonínu Randovi.⁷⁴ Z četných recenzí publikovaných Knappem v Právniku zde stojí za zmínku jedna.⁷⁵ V recenzi Fialovy práce o věcných břemenech, pokládá recenzent *de lege ferenda* otázku, „zda skutečně bylo vhodné sloučení institutů služebností a reálných břemen a zda by nebylo vhodné je znovu oddělit“. Nejde ani tak o to, že se nový občanský zákoník naznačenou cestou vydal. Cituji Knappova slova především z toho důvodu, že to byl právě on, kdo sloučení služebností a reálných břemen při pracích na občanském zákoníku z r. 1950 jako člen kodifikační komise pro občanské právo (a předseda subkomise pro práva věcná) prosadil, a to i přes námítky prof. Andrese.

Pokud jde o jiné právnícké časopisy, poukážme nejprve na resortní časopis ministerstva spravedlnosti, který opustil název Socialistická zákonnost a začal své názvy postupně měnit, až posléze zanikl. Připomeňme jeho zamyšlení nad změnou občanského zákoníku.⁷⁶ Jak známo, Viktor Knapp a spolu s ním bratislavský Karol Plank byli vůdčími duchy tzv. velké novely občanského zákoníku č. 509/1991 Sb.⁷⁷ Knappova perspektivní úvaha o vydání nového občanského zákoníku r. 1992 nebo 1993 (s. 2) se nenaplnila a na nový kodex se čekalo o poznání déle. Velká novela o. z., jakkoli byla připravena rychle a vnímána byla jako provizorium, přinesla v občanském právu řadu změn a Knapp se věnoval výkladu konkrétních ustanovení nové úpravy.⁷⁸ Právě v tomto periodiku našel místo i jeden z nejslavnějších Knappových článků nazvaný Devadesát devět⁷⁹ o ujednávání nájmu na 99 let.

Jsou pojednání, která se píše možná až s pocitem účasti na tvorbě dějin. Mezi ně patří programově zaměřené texty o koncepci občanského práva. Vycházely před rokem 1989, vycházely i po něm a na některých z nich se Knapp podílel.⁸⁰ Kanda reagoval na druhou z citovaných statí nesouhlasně připomenutím vlastního vkladu do úvah a analýz o koncepci kodifikační úpravy soukromého práva.⁸¹ Od Knappa si vysloužil zbytečně tvrdé a nespravedlivé vypeskování.⁸² To Knapp uměl dokonale.⁸³ Diskuse, jak uchopit novou

⁷³ Proto nový občanský zákoník nevnímá újmu na názvu, pověsti a podobných statcích právnícké osoby jako újmu nemajetkovou, ale jako škodu na majetku.

⁷⁴ KNAPP, Viktor. Portrét Antonína Randy (K jeho dvojímu výročí). *Právník*. CXXXIII, 1994, s. 865 an. Je poučné a zajímavé srovnat tento text s Knappovou statí Vědecký význam Antonína Randy. *Právník*. XCII, 1953, s. 45.

⁷⁵ KNAPP, Viktor. Užitečná práce o věcných břemenech. *Právník*. CXXIX, 1990, s. 1058 an.

⁷⁶ KNAPP, Viktor. Úvahy nad připravovanou novelizací občanského zákoníku. *Právo a zákonnost*. XXXIX, 1991, s. 1 an.

⁷⁷ Oba profesori připravovali v posledních letech československé federace souběžně také návrh nového kodexu, jeho osnova však nebyla dokončena a zapadla.

⁷⁸ KNAPP, Viktor. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. XL, 1992, s. 377 an.; KNAPP, Viktor. Prodej nemovitosti mimo exekuci a problémy s tím spojené (Mnoho otázek a jediná odpověď). *Právní praxe*. XL, 1993, s. 96 an.; KNAPP, Viktor. *Quaerita non movere* (§ 5 obč. zák.). *Právní praxe*. XLI, 1993, s. 265 an.

⁷⁹ *Právní praxe*. XLII, 1994, s. 570 an.

⁸⁰ KNAPPOVÁ, Marta – KNAPP, Viktor – LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří. Nad koncepcí československého práva. *Právník*. CXXIX, 1990, s. 679 an. nebo KNAPP, Viktor – KNAPPOVÁ, Marta – KOPÁČ, Ludvík – ŠVESTKA, Jiří. Nad stavem a perspektivami soukromého práva v České republice. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 89 an.

⁸¹ KANDA, Antonín. Ještě jednou k otázkám nové kodifikace soukromého práva v České republice. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 445 an.

⁸² KNAPP, Viktor. Kdo co vymyslel anebo Posuny času. *Právní rozhledy*. IV, 1996, s. 111 an.

⁸³ Srov. KNAPP, Viktor. V. Steiner. Základní otázky občanského práva procesního. *Právník*. CXXI, 1982, s. 260 an.

kodifikaci soukromého práva koncepčně, zaměstnávaly akademiky po r. 1989 přes desetiletí. Knapp do nich přispěl několikrát – literárně i jinak. Aktuálně však dnešního právníka více zaujmou Knappovy kratší práce věnované konkrétním právním otázkám,⁸⁴ pokud vůbec pragmatická doba dnešnímu právníkovi dovolí, aby se zabýval staršími texty.

5.

Klademe-li si otázku, proč Viktor Knapp utkvěl v mysli českých právníků přes široký rozptyl svých juristických zájmů především jako civilista, nabízejí nejprůprirozenější odpověď na tuto otázku učebnice občanského práva, na nichž se podílel. Jejich dlouhá řada začala v r. 1953,⁸⁵ na kodifikaci občanského práva z r. 1964 reagovaly učebnice z r. 1965⁸⁶ a 1974.⁸⁷ Na obálkách posledních učebnic vydaných před r. 1989 se Knappovo jméno již neobjevuje,⁸⁸ i na jejich vzniku se však Knapp jako člen autorského kolektivu podílel. To platí i o učebnicích vydávaných pro potřeby Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze,⁸⁹ ve kterých Knapp zanechal svou stopu dodnes (ve vydání zatím posledním⁹⁰ jako spoluautor 1. a 2. svazku). Dnes jsou ovšem četné Knappovy původní partie v učebnicích doplněny nebo přepsány, protože učebnice nemá sloužit k pietnímu uchovávání historického textu, ale současnosti.

S učebnicemi občanského práva je úzce spojeno Knappovo pedagogické působení. Knapp zastával názor, že právo se má vykládat a učit po institutech.⁹¹ Sám jsem Knappa během svých studií na pražské právnické fakultě v druhé polovině 70. let minulého století jako učitele nezažil. Osobně jsem ho poznal až mnohem později, na sklonku 80. let.⁹² O jeho pedagogickém působení vím z vyprávění svých někdejších studentů, kteří Knappa zažili na právnické fakultě v Plzni, kde působil od jejího založení v r. 1993 (provázeného tehdy se značným optimismem velkými očekáváními) až do své smrti. Tam jsem se s ním také setkával v učitelském sboru. I tak považuji Knappa za jednoho ze svých významných učitelů, kterého jsem si k tomu účelu zvolil a který mi ochotně a v mnohém

Knappova recenze, v jejímž závěru sice pochválil „záslužné dílo“, ačkoli obsah textu nepokrytě vyjádřil, že Knapp si myslí spíše opak, vzbudila ve své době rozruch. Vilém Steiner na ni vzpomínal ještě při osobním rozhovoru se mnou v knihovně Ústavu státu a práva 23. 9. 1994, leč tehdy již smířlivě a s nadhledem. Více než Knappova recenze ho trápilo, že ve své základní práci musel dvakrát citovat Lenina.

⁸⁴ Např. KNAPP, Viktor. O převodu vlastnictví smlouvou. *Ad notam*. I, 1995, s. 50 an.; KNAPP, Viktor. Poznámky o fideikomisární substituci. *Ad notam*. I, 1995, s. 110 an.; KNAPP, Viktor. O příklepu a také o právní filosofii. *Právní rozhledy*, III, 1995, s. 229 an.; KNAPP, Viktor. O záloze a závdavku. *Právo a doprava*. 1995, č. 3, s. 2 an.

⁸⁵ KNAPP, Viktor et al. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Svazek I.–III. Praha: Orbis, 1953–1954. 2. vydání 1955.

⁸⁶ KNAPP, Viktor – PLANK, Karol et al. *Učebnice československého občanského práva*. Svazek I. a II. Praha: Orbis, 1965.

⁸⁷ KNAPP, Viktor – LUBY, Štefan et al. *Československé občanské právo*. Svazek I. a II. Praha: Orbis, 1974.

⁸⁸ LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanské právo hmotné*. Svazek I. a II. Praha: Panorama, 1987; LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří et al. *Československé občanské právo*. Svazek 1. a 2. Bratislava: Obzor, 1987.

⁸⁹ První v řadě KNAPPOVÁ, Marta – ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanské právo hmotné*. Svazek I. a II. Praha: Codex, 1995.

⁹⁰ ŠVESTKA, Jiří – DVOŘÁK, Jan et al. *Občanské právo hmotné*. Svazek 1.–3. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009.

⁹¹ Srov. např. KNAPP, Viktor. Učebnice římského práva. *Právník*. CXXX, 1991, s. 851, kde recenzent chválí učebnici za institucionální přístup s přihlížením k historii institucí tam, kde je to žádoucí.

⁹² ELIÁŠ, Karel. Ohlžení za profesorem Knappem. *Právník*. CXLII, 2003, s. 1169 an.

pomohl. S kým jiným se ostatně mohl člověk bavit např. o rozdílech v institucionálním uchopení výměnku v rakouské a švýcarské kodifikaci? Knappovy znalosti překvapovaly hloubkou i rozsahem.

Z učebnic, které po Knappovi zůstaly v knihovnách, je vedle těch, které se názvem hlásí k občanskému právu výslovně, namísto vzpomenout ještě jednu. Je to jeho *Teorie práva*.⁹³ V tomto případě, na rozdíl od Knappových knih komparatistických a propedeutických vydaných po r. 1990, nejde o upravený *remake* předlistopadových děl, ale o nové původní dílo, k němuž útlá skripta stejného názvu, vydaná Západočeskou univerzitou o rok dříve, představovala přípravnou studii.⁹⁴ Knappova učebnice teorie práva však není rukověť právní filosofie, popř. disciplíny, kterou jsme si zvykli jmenovat jako *obecná teorie práva*. V tom směru mají pravdu někteří kolegové vzdělávající tento obor v tvrzení, že Knappova teorie práva není teorií práva. Je to však vynikající teorie *soukromého práva*. Nečte se lehce. Přesto se čte s potěšením, třebaže je nutné číst ji opakovaně, protože za každou z jejích hutných vět zní plnohodnotná myšlenka a čtenář se při snaze poučit se nebrodí prázdnou slámou.

6.

Co tedy Viktor Knapp jako civilista odevzdal budoucnosti, jak ovlivnil nauku soukromého práva a co má říci dnešní době? Argumentum dixit Knapp dnes mnoho neplatí. Po Knappovi zůstali především jeho žáci: nebylo jich málo (a jejich počet zmožují ti, jimž byl po absolutoriu na právnických fakultách školitelem a vedoucím jejich kvalifikačních vědeckých prací), byl i skupina těch nejmladších z nich se pomalu blíží ke čtyřicítce. Pokud si osvojili základní přístup svého učitele, jak se alespoň projevoval v časech, kdy jsem ho já osobně poznal – tj. nepřisahat na autoritu, pochybovat a hledat, ověřovat si hypotézy, nepřeskakovat, čemu nerozumíme a snažit se tomu přijít na kloub, protože, jak napsal, ne vše, co je v zákoně, musí být teoreticky správné, a ne vše, co je psáno v literatuře, musí být pravda. A předávají-li to dál studentům, koncipientům, čekatelům, dělají dobře.

Po Viktoru Knappovi zůstaly tisíce potištěných stran. Těžiště jeho ohromné literární produkce spadá do let 1948–1989. Přestože tehdy, resp. od doby, kdy se stal profesorem Univerzity Karlovy v Praze (r. 1951), vědeckou vahou v českém prostředí převyšoval všechny ostatní a srovnatelný s ním byl jen slovenský Štefan Luby,⁹⁵ je rozsáhlé Knappovo dílo, a to i v oboru práva občanského, dílem náležejícím až na řídké výjimky nenávratně minulosti. Co má šanci přežít, je pár statí a jeho *Teorie práva*, která, jak řečeno, je výbornou teorií civilního práva. Drtivá většina jeho děl je odsouzena k uskladnění

⁹³ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995. S pýchou uchovávám autorský výtisk díla, který mi Knapp 25. 9. 1995 věnoval „s přátelským pozdravem“ a připsal „Karlů Eliášovi, jenž se přičinil o vydání této knihy“.

⁹⁴ Pro Knappa bylo typické, že si pro větší textové celky připravoval půdu drobnějšími studii, na nichž si precizoval myšlenky a pořádal fakta. To je ostatně metoda, kterou Knapp zaznamenal u Antonína Randý a o níž ze zmiňuje v obou statích, které o Randý napsal (op. cit. v pozn. 74).

⁹⁵ Profesor Štefan Luby (1910–1976) si však přece jen držel významný odstup od ideologizace práva a dbal, aby si s režimem nezašel nad míru nezbytně nutnou. Proto je také Lubyho vědecký význam pro slovenskou právní vědu i v současnosti nezpochybnitelný a Luby sám nevyvolává takové kontroverze, jaké jsou spojeny s osobností i dílem Viktora Knappa.

v *Rumpelkammer* marxistické právní nauky. Tím není řečeno, že by měly být zapomenuty a zapadnout prachem. Mezi představiteli české marxistické právní vědy byl Knapp nejvýznamnější, nejvzdělanější a také nejznámější. Vždyť jména dalších – např. Karla Petrželky, Alfréda Dresslera, Václava Lachouta, Ferdinanda Boury nebo Karla Krále – zná jen úzící se okruh pamětníků a pár badatelů. Vědecké zkoumání tohoto proudu právní vědy svůj význam má. Vždyť sám Knapp opakovaně poukazoval na starou poučku *historia magistra vitae*.⁹⁶ Na ni lze poukázat i ve vztahu k jeho dílům psaným v dobách, kdy se každý s politickými reáliemi totalitního státu vyrovnával, jak uměl. Že se Viktor Knapp udržel i v normalizačních dobách nepřízně vůči sobě samému v Elysiu (jako „nezničitelný pozitivník všech variant lidově demokratického počínání“⁹⁷) a že si výsadní postavení ve světě českého právnictví udržel i po r. 1989 až do své smrti, to mu leckdo zazlívá nebo záviděl a neodpustil. To ať hodnotí jiní. Poznal jsem Viktora Knappa jako starého muže v jeho 75 letech, jako vědce zmoudřelého i ranami života, vlastními úspěchy i vlastními chybami a omyly. Byl mi až do své smrti dobrým rádcem a pomocníkem a v dobrém slova smyslu tutorem ve světě právní vědy. Knappova osobnost, osobnost nestora české právní vědy, čeká na své nestranné zhodnocení. Štvavých pamfletů se proti němu napsalo dost.

Shoduji se s Knappem v názoru, že se do právní podstaty juristických institucí promítá jejich podstata společenská. On sám mi v tom dal vysvědčení, když napsal: „Eliáš hledí spíše k sociálnímu dopadu rozhodnutí a zřejmě i k ideji spravedlnosti. Jeho přístup je tedy v podstatě sociologický a je, myslím, řešení nejlépe.“⁹⁸

Máme-li si vzít z Knappova díla – a nejen civilistického – i z jeho vědecké kariéry pro přítomnost a budoucnost nějaké základní poučení, pak to je, myslím, toto:

Pokud má zůstat právní věda *vědou*, nesmí se stát služkou politiky.

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

prof. JUDr. Dr. Karel Eliáš

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

⁹⁶ Např. KNAPP, Viktor. A. Plotnieks, Stanovení je i razvitije marksistsko-leninskoy obščej teorii prava v SSSR 1917–1936. *Právník*, CXX, 1981, s. 853.

⁹⁷ ULČ, Ota. Malá doznání okresního soudce. Toronto: 68 Publishers, 1974, s. 40. Cituje KÜHN, Zdeněk, op. cit. v pozn. 4, s. 75.

⁹⁸ Op. cit. v pozn. 56, s. 230.

Karel Eliáš

Civil Law Lawyer Viktor Knapp

Abstract: *The article, on the occasion of the 100th anniversary V. Knapp (1913–1996) who intervened in various legal disciplines, is concerned with his activities in the field of civil law. Knapp remains in the mind of the general legal community primarily an expert on civil law. The author of this article believes that it is mainly because Knapp, during his life, significantly influenced the shape of textbooks on civil law printed in Czechoslovakia and later the Czech Republic from 1953 to 1995, either as their main or significant co-editor/author. The main scientific works (monographs) in the field of civil rights – the ownership, termination of obligations and on civil law system – originated in the 50s of the 20th century. These, and in particular Knapp's "Ownership in the People's Democracy" (1953), represent a sample of the Marxist approach to legal issues. Later Knapp primarily engaged in other areas of law (computer science, philosophy of law, legal logic and Comparative Literature), but his work could not deny that his thinking primarily originated in the field of civil law. This is evident from his "Theory of Law", his last major book (1995), which is in fact an excellent theory of civil law and which, differently from most of his previous work, will have, in the opinion of the author, (along with some more minor texts) lasting significance. Knapp significantly influenced the form of a written civil law. He participated in the creation of the Civil Code of 1950. He also co-authored extensive amendments to the Civil Code, approved in 1991, which aimed at adapting to the needs of civil law of a democratic state.*

*The author admits to be a student of Knapp, also stating that he had a close personal relationship with him since 1988. But this does not mean, that he ignores how Knapp, especially in 50s and 70s, contributed to the ideologization of jurisprudence. Knapp's permanent resistance against the disintegration of civil law, the emphasis on institutional interpretation of civil institutions and the respect for the principle of *historia magistra vitae* is considered his lasting contribution. The article reminds the readers of Knapp's words "what is in the law, may theoretically not be doubtless, and not everything that is written in the literature, must necessarily be true". Knapp's work and his scientific career, is, in the opinion of the author, a confirmation of the thesis that legal science ceases to be a science, if it becomes a servant to politics.*

Key words: *Knapp, Viktor, civil law, Marxism, property, liability, legal person*